
Nomadismes psicopedagògics

PID_00249976

Bea Oliveros
Jordi Planella

Temps mínim de dedicació recomanat: 2 hores

Índex

Introducció.....	5
1. Principis per a una psicopedagogia d'orientació nòmada.....	9
2. Jean Vanier: passos cap a una psicopedagogia de la feblesa i del nomadisme.....	11
3. Nomadismes educatius en Fernand Deligny.....	18
3.1. La vigència (inesgotable) de Fernand Deligny	18
3.2. Fernand Deligny, relats d'una vida nòmada	18
3.3. Per una educació... intricada en la vida mateixa	20
3.4. Mapes, cossos i pedagogies	21
Bibliografia.....	27

Introducció

Els finals de trajecte són necessaris, si bé el realment important és el camí, més que la meta final. Milers de pelegrins recorren el mil·lenari Camí de Santiago i assaboreixen i sofreixen cada pas d'aquest camí fins a arribar al final. Però més enllà dels tòpics de la transhumància com a procés, entenem que arribar a un punt final, de desacord, de trencament, és clau en el que hem intentat exposar al llarg dels textos que configuren la matèria d'Intervenció psicopedagògica sociocomunitària. Els models paternalistes moltes vegades situen el professional com algú permanent (a l'estil dels contraforts que havien de mantenir l'equilibri de les catedrals gòtiques), en comptes de fer-ho com una bastida (que una vegada desmuntada permet que els edificis es mantinguin en peus per si mateixos sense l'ajuda d'un suport extern). La presència perpètua dels professionals té molt a veure amb la crítica feroç i radical que feia Iván Illich a les professions inhabilitants. Què farien metges i educadors si guarissin del tot o emancipessin els seus pacients i educands? Així ho planteja Illich (1981, pàg. 9):

«Només si comprenem de quina manera la dependència de mitjans institucionalitzats ha legitimat necessitats, les ha encunyat amb urgència i les ha exasperat, al mateix temps que destruïa la nostra capacitat de sortir-nos-en tots sols, podrà ser evitada una nova era obscurantista, una era en la qual una autoindulgència masturbadora podria ser la més segura declaració d'independència. Només si la intensitat mercantil de la nostra cultura és denunciada sistemàticament com la font de les nostres frustracions més profundes, es posarà límit a l'actual perversió de la recerca, la preocupació ecològica i la mateixa lluita de classes. En el present aquestes activitats estan principalment al servei d'una major esclavitud del poble respecte de les institucions».

És fàcil caure en l'error de pensar que res podria existir o romandre sense nosaltres, que nosaltres som una figura imprescindible per a sostenir això que qualifiquem de *sociocomunitari*. Per a poder arribar al final del camí i «tancar» els processos de manera no traumàtica, els professionals han de tenir clar per què s'han ficat en això de la psicopedagogia. I en l'exercici de preguntar-s'ho no sobra (tal vegada sigui el més essencial) reconèixer-nos com a habitants dels marges, com a subjectes febles i vulnerables, com a nòmades i transeünts de mons paral·lels, com a militants transfronterers dels territoris de la normalitat i l'anormalitat, com a malalts en procés –tal vegada– de curació (encara que reconeguts, això sí, com a malalts), com a habitants de la província de l'Autonomia i procedents del territori ocupat de la Dependència, però amants al cap i a la fi de la seva condició d'éssers vulnerables i interdependents alhora. Però això no està exempt de problemes i dificultats. Com diu Le Breton (2011, pàg. 19):

«La vagabunderia, tan poc tolerada en les nostres societats com el silenci, s'oposa així a les poderoses exigències del rendiment, de la urgència i de la disponibilitat absoluta en el treball o per als altres».

Una institució nòmada

En nom de la supervivència i de la mediació social poden ser organitzades adequadament les societats nòmades, més que les societats urbanes que necessiten un territori ben definit. Dins d'aquest territori s'organitza l'espai de vida: pastures, fonts d'aigua, càmpings. Els nòmades, contràriament a la creença popular, fan la mateixa ruta cada temporada i ocupen el mateix lloc. L'àrab clàssic (molt influenciat per l'estil de vida dels nòmades anomenats beduïns) utilitza l'arrel DWR, pronunciada *dawara*, per a designar alhora els dos territoris en general, i també els espais més petits, i el fet de girar i tornar al punt de partida. El primer significat d'aquesta paraula és un bucle, 'sortir i tornar', 'donar voltes', per extensió 'buscar'. Aquesta paraula també es refereix a una capital (Diyarbakir, al sud-est de Turquia, 'la capital de la tribu de Bakr', *dayr*, 'el convent', 'la casa', *dâr*, i 'un clan', *dâr*). També té el significat de «nomaditzar», 'transitar'. D'aquesta arrel procedeix la paraula *cercle*.

P. Roman i J.-J. Roselló (2011). *SESSAD une institution nomade* (pàg. 7). Ramonville: Érès.

Treballar de psicopedagog en el territori del sociocomunitari és haver baixat a algun dels pous profunds dels quals se suposa que «ajudarem» a sortir altres persones. Però estem disposats a mirar-nos, a buscar en les nostres entranyes el lloc exacte en el qual s'amaguen (i amaguem nosaltres mateixos) aquests pous profunds? El més fàcil és mantenir-se en les ribes de tot, no mullar-se, no entrar de ple en el món de la vida. No es pot observar des de la barrera, des de qualsevol barrera, protegits per la nostra closca de nens burgesos (com criticaria Deligny). Així ho planteja Cassidy (2001, pàg. 21): «qui vulgui ser company dels moribunds, doncs, ha d'entrar en les seves tenebres, recórrer amb ells el camí. És aquest el significat de compassió: entrar en el sofriment aliè, compartir en alguna mesura el seu dolor, la seva confusió i desolació». Treballar en el sociocomunitari consisteix a mostrar-se sense màscares ni tabús, a plorar quan convingui, a abraçar i ser abraçat, a parlar fluix a cau d'orella i també a cridar; a acariciar i somriure (realment es pot ser psicopedagog sense el tacte?); a confiar més en el tacte que en les tàctiques; a trencar les barreres que et situen, descaradament, en el costat del control; a deixar aflorar els desitjos i no tenir-los més temps a les caveres de la «professionalitat»; a ser més persona que professional.

Tal vegada consisteix en el que Barry Stevens (1980, pàg. 71) ens deia:

«Jo era un peix que maldava per nedar contra el corrent, però encara era incapaç de fer-ho. No obstant això, vaig tenir ocasió d'aprendre a nedar contra el corrent (és a dir, a seguir el meu propi camí), perquè dos personatges borrosos aturats en un pont m'havien pescat amb els seus hams i em retenien en aquest lloc, i evitaven així que se m'endugués el corrent i m'arrossegés».

Aquests ancoratges som nosaltres mateixos, però també són els altres (educadors, persones que acompanyem, altres projectes, altres moments històrics, etc.). No som individus aïllats, sinó subjectes nòmades en l'àgora de la comunitat.

El nomadisme. Vagabunderies iniciàtiques

Així, sigui quin sigui el nom que s'hi doni, la vida errant, el nomadisme, està inscrit en l'estructura mateixa de la naturalesa humana, ja sigui aquesta individual o social. D'alguna manera és l'expressió més evident del temps que passa, de la inexorable fugacitat de totes les coses, de la seva tràgica evanescència. És aquesta irreversibilitat el que fonamenta aquesta barreja de fascinació i repulsió que provoca tot el que té a veure amb el

canvi. Els contes, les llegendes, la poesia i la ficció han abordat aquest tema amb escreix. I gràcies a aquests s'arriba a descobrir el caràcter incontrolable de la destinació.

Això ho havíem oblidat una mica durant tota la modernitat. Durant aquest període, el que va prevaler va ser una història que l'individu o les societats podien modelar a voluntat. Des del Segle de les Llums, que projecta encara les seves últimes resplendors, les diverses filosofies de l'època es van basar, absolutament totes, en una ideologia del control, una lògica de dominació de les persones i les coses.

Michel Maffesoli (2004). *El nomadismo. Vagabundeos iniciáticos* (pàg. 37-38). Mèxic: Fondo de Cultura Econòmica.

Plantejades aquestes qüestions generals, volem reflexionar sobre vint-i-set punts que marquen o situen la qüestió del nomadisme.

1. Principis per a una psicopedagogia d'orientació nòmada

Sense l'afany de crear pedagogia, sinó de situar algunes formes nòmades d'educar, proposem alguns principis bàsics per a pensar (de nou) l'educació social:

1) Una **universitat** (on es formen els psicopedagogs) que no es construeixi d'esquena a la societat, sinó que hi estigui totalment imbricada. Aquesta qüestió és central, però massa sovint succeeix d'aquesta manera i sembla que s'hagi aixecat un alt mur entre la institució universitària i el món social que l'envolta. És cert que existeixen fluïdeses i seqüències de connexió entre els dos pols, però no deixen de ser intents (moltes vegades fallits) d'obrir les portes d'un territori que de vegades funciona d'una manera radicalment diferent i estranya. I si a la universitat es formen els professionals del camp de l'educació, haurem de pensar qui els forma (algú que hagi estat també fora de la universitat, treballant en determinats moments de la seva trajectòria professional en institucions educatives). Tal vegada sigui només un desig, però veiem com una radical necessitat aquest criteri d'una vinculació encarnada en la praxi.

2) **Bandejar** dels projectes i les praxis pedagògiques el lema *tot sobre vosaltres, però sense vosaltres*. Aquest lema es va crear durant els anys vuitanta a Estats Units amb el Moviment de Vida Independent. De fet, el lema deia exactament: «Res sobre nosaltres sense nosaltres». La proposta del nomadisme planteja la idea de situar en la centralitat dels projectes psicopedagògics l'altre, qui en models clàssics situem com la diana sobre la qual el professional intervé o actua. El cas més rellevant d'aquest enfocament ha estat el treball del Fòrum de Vida Independent d'Espanya, que ha decidit revisar el concepte de *discapacitat* i n'ha proposat un de nou: *diversitat funcional*. Fins a la posada en pràctica d'aquest exercici de resemantització, sempre eren els científics (coneixement expert) els que proposaven i mai no eren les persones que ho vivien dia a dia (coneixement profà).

3) El professional ha de començar reconeixent-se persona davant dels seus educands. Massa sovint tenim tendència a amagar-nos en el que ens converteix en «professionals» i ens allunya directament de la nostra condició de persones. No es tracta únicament de la possibilitat de pensar en determinats models d'acció (se suposa que si ens situem en un model humanista o personalista la qüestió de la «persona» serà l'eix central), sinó de la possibilitat que, des de diferents mirades i posicions, el central de l'acció sigui la persona. Sí, és cert que la formació, en part, ha deformat aquesta part més personal i ha posat en acció determinades marques que ens «professionalitzen», però això comporta un exercici de descobriment, d'eliminar determinades capes que dificulten o impossibiliten l'exercici ontològic de la posada en escena de la «intersubjectivitat». Podem plantejar, amb un alt nivell de seguretat, que, des d'aquesta perspectiva, les cuirasses professionals no permeten arribar al cor de la relació educativa.

2. Jean Vanier: passos cap a una psicopedagogia de la feblesa i del nomadisme

«Les persones febles i vulnerables poden fer ressorgir el més bell i lluminós que hi ha en les persones més fortes; les conviden a obrir el seu cor i la seva intel·ligència a la compassió, a estimar amb intel·ligència i no tan sols sentimentalment. Els més febles conviden els que estan més dotats per a descobrir la seva humanitat, per a abandonar el món competitiu, per a posar les seves energies al servei de l'amor, de la justícia i de la pau; per a assumir millor les seves pròpies febleses i fragilitats, que intenten amagar sovint darrere de les màscares.»

Jean Vanier (1997).

El nostre interès per la vida i l'obra de Jean Vanier ens va portar a un treball exhaustiu de lectura, revisió i reflexió dels seus textos, que va donar lloc a dos treballs introductoris inicials i que oferien una panoràmica general de l'obra d'aquest autor (Planella, 2014a, 2014b). En el present treball, el nostre interès se centra en l'estudi del terme *feblesa*, tal com es recull en bona part de les seves obres, i en les possibilitats de llegir aquest autor des del nomadisme (per a poder pensar i interpretar altres formes d'entendre la psicopedagogia). Ens interessa emparentar la idea de feblesa amb la de nomadisme i pobresa. Vanier (2009) afirma el següent:

«La persona pobre és la que sofreix necessitat, la que reconeix la necessitat i demana ajuda. La feblesa normalment és vista com un defecte. Però no som tots febles i estem necessitats d'alguna manera? Quan reconeixem les nostres febleses, podem demanar ajuda, podem treballar junts. El feble necessita el fort, però hem descobert a L'Arche que el fort també necessita el feble.»

I dit això, sembla més que evident que no hi ha marxa enrere en el reconeixement de la dimensió espiritual del subjecte i en la vinculació d'aquesta amb la mirada social i els projectes d'acompanyament que es duen a terme en les societats contemporànies. Ho fa evident el volum de publicacions aparegudes en llengua anglesa i altres que comencen a aflorar en català o castellà els últims anys (Bazinet, 1995; Comensoli, 2011; Cowley i Cowley, 1992; Downey, 1986; McDonald, 2005; Porter, 1998, etc.). En aquesta mateixa línia, Enric Benavent (2013, pàg. 43), en un treball recent, posa en evidència aquest gir cap a les qüestions espirituals en les praxis socials: «Atendre l'espiritualitat pot ajudar els professionals a posar els reptes dels usuaris en contacte amb el significat profund de la seva vida. És important poder detectar quines són les fortaleses i els recursos propis de la persona de cara a un acompanyament òptim». Pensar en totes les dimensions que configuren la persona és clau, malgrat que el més habitual (en moltes pràctiques, discursos i projectes) és limitar la mirada a una sola part de les diferents dimensions de la persona. És cert que molt sovint, tal vegada des del treball silenciós a l'ombra de les majories, sempre han existit minories que no han negat aquesta dimensió espiritual. Abbé Pierre i

Primer edifici de L'Arche a Trosly-Breuil (1964)

Jean Vanier, entre altres, són clars exemples de projectes, de pedagogies que han incorporat l'espiritualitat de manera natural (Lefèvre, 2011), però també és cert que la seva mirada continua essent molt minoritària.

Jean Vanier i un dels nois del projecte L'Arche

Creiem que entendre el subjecte des d'una perspectiva multidimensional és un punt de partida fonamental; necessitem fer aflorar la dimensió social, corporal, espiritual, emotiva o intel·lectual per entendre la seva vida com un tot, com la integració dels elements que el configuren com a ésser humà. Necessitem partir de la idea que, darrere de cada plantejament, perspectiva filosòfica o tècnica, s'amaga una antropologia amb la seva particularitat i concreta visió de l'home. Així, si parlem de persones amb diversitat funcional, cal tenir molt present que darrere de cada «discapacitat» trobem la presència d'un subjecte humà que estructura la seva «discapacitat» i la converteix en una part de la seva biografia, encara que el veritablement important és que no solament es defineix per la seva «discapacitat» (Planella, 2004, pàg. 133).

És necessari que ens aproximem a la persona amb diversitat funcional des d'una perspectiva global i no d'una manera fragmentada. No podem mutilar aquesta globalitat centrant-nos només en el que genera un dèficit. Si parlem de persona, entenem que aquesta té una història personal (amb un passat), amb la llibertat per a prendre determinades decisions, amb una posició concreta davant del món i amb un determinat nivell de socialització. Hem de poder partir de la idea de persona com a ésser humà únic i irrepetible. Partint d'aquest plantejament general, el que ens proposem al llarg d'aquest article és analitzar de manera particular una de les dimensions del subjecte: l'espiritualitat; per a fer-ho ens centrarem en l'anàlisi del cas de L'Arche i en l'obra de Jean Vanier.

Podem afirmar amb rotunditat que la filosofia de Jean Vanier és una filosofia «encarnada» (en el sentit que Merleau-Ponty dona al terme *encarnar*). Per què es tracta d'una filosofia encarnada? Fent referència a la seva obra es veu clarament com aquesta es vertebrava amb la seva vida; no es tracta d'una escissió d'obra (acció) i pensament (reflexió). El mateix Vanier (2000, pàg. XIII-XIV) ens ho diu en un dels seus textos:

«Molts dels principis d'Aristòtil són vàlids per a qualsevol moral. Ésser humà no significa simplement obeir les lleis que venen de l'exterior de la persona sinó aconseguir la maduresa. Ésser humà significa realitzar-se tan plenament com sigui possible. Si no ens realitzem plenament, alguna cosa es perd per a tota la humanitat».

Per què referir-se a Aristòtil quan parlem de projectes d'acompanyament a persones amb diversitat funcional? Ningú no ho fa, la majoria dels projectes són excessivament pragmatistes. En canvi, per a Vanier, la connexió amb la teoria (si es vol pensament filosòfic i pensament teològic) forma part de la pedra angular del seu treball. La seva formació inicial en el camp de la filosofia ajudarà aquest entramat deliciós que nodreix la seva particular manera d'entendre el món i el treball en el sector de la diversitat funcional.

No s'ha fet encara un treball extens i sistemàtic que tracti amb claredat la seva biografia, però sí que en tenim petits esbossos (especialment escrits en anglès i francès) que ens permeten aproximar-nos a la seva història i a com el seu trajecte vital el porta fins a la creació de L'Arche i tot el que això comportarà en un futur. També disposem d'alguns llibres del mateix Vanier que, de manera autoreferent, ens narra el seu procés, especialment en el llibre dedicat a la història de L'Arche. No passa el mateix amb els textos dedicats a estudiar el seu principal projecte: L'Arche. De manera exponencial, llibres, ponències en congressos, tesis doctorals o articles han anat apareixent i donant forma sistematitzada a la seva pedagogia. Alguns exemples d'aquestes recerques els trobem en els treballs d'Hryniuk (2010), Spink (2006), St. Armand (2006) i Downey (2007), entre altres.

La presència d'Aristòtil és fonamental per a entendre com la filosofia travessa la seva vida i el seu pensament i es converteix no en un saber sinó, tal com diu Pierre Hadot, en una forma de vida. L'any següent (1963) visita de nou Thomas Philippe, que feia de sacerdot al centre Val Fleury, al poble de Trosly-Breuil, que acollia persones amb diversitat intel·lectual. Thomas Philippe serà el desencadenant, el subjecte que provocarà un gir radical en la vida de Vanier. Allà comença el seu veritable interès pel tema de la diversitat i les maneres com la societat excloïa en aquell moment –i encara ara– les persones portadores d'algun tipus de diferència.

Per a Vanier (2000a, pàg. 6) es tracta de «prendre consciència del fet que formem part d'una humanitat comuna i que aquesta pertinença és més important que qualsevol altra». Durant un any ensenyarà filosofia al Saint Michel Collège de la Universitat de Toronto i després tornarà a França, encara que allà li van oferir una plaça fixa de professor i que les seves classes d'ètica van tenir molt èxit. Aquesta fonamentació de la seva comprensió de la vida, i de manera especial d'una vida viscuda amb «normalitat» des de la diferència, tindrà sentit i rellevància per la seva vinculació amb la filosofia; aquest fet farà que Vanier sigui un veritable filòsof de la diversitat. Abans d'anar-se'n ja havia conegut les persones amb diversitat funcional a Trosly, i reconeixia que «el seu crit de dolor i la seva set d'amor l'havien tocat profundament». Sentir-se tocat, estar tocat per la vida de les persones amb diversitat serà un fet rellevant en la vida i

Començaments del projecte L'Arche (França)

l'obra de Jean Vanier. Opta, com ho faran els altres, per deixar una vida còmoda i una prometedora carrera acadèmica i anar-se'n a «viure amb» les persones amb diversitat funcional en una comunitat.

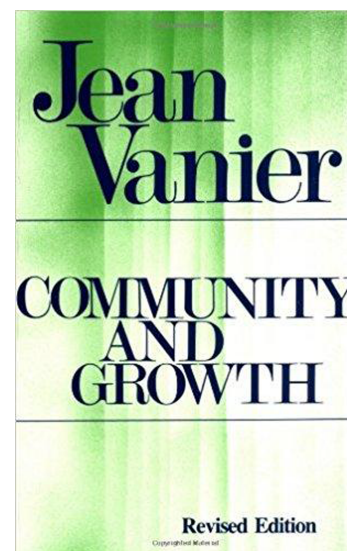
En un hospital psiquiàtric prop de París coneix dos homes amb diversitat intel·lectual que hi estan ingressats arran de la mort dels seus pares: Raphaël Sini i Philippe Seux. La seva miserable i humana existència entre els murs d'aquell asil fa que Vanier es plantegi anar-se'n a viure els tres junts a una casa. Sobre això narra Vanier (1997, pàg. 21):

«El 1963, per mediació del pare Thomas Philippe, vaig descobrir el món subterrani. Visitant institucions, asils, hospitals psiquiàtrics, vaig conèixer el món de les persones malaltes mentals i de les persones amb diversitat intel·lectual, un món de desolació i bogeria. Les persones estaven amagades, marginades, lluny de la societat, perquè no les veiéssim. Tancades en una sala, anaven fent voltes sense tenir res a fer. Els dormitoris estaven perfectament alineats, però tot era molt despersonalitzat. El personal assistent treballava sovint des del cor, però amb prou feines podia dedicar temps als ingressats. Les persones que sofrien una discapacitat intel·lectual estaven abandonades a la seva sort, sovint oprimides. Si es rebel·laven eren castigades severament per a contrarestar l'agressivitat i qualsevol possible esperança».

Aquest és el senzill origen del seu projecte, L'Arche. Vanier dirà que en aquell moment els dos homes no volien ni un professional ni un savi, tan sols un amic amb qui compartir la vida i sobretot un lloc digne on poder viure. La seva obra és, en realitat, una pregunta radical sobre l'ésser humà: què vol dir plenament un ésser humà, una persona humana? Darrere de la pregunta s'amaga la seva postura, que fuig, expressament, de les mirades «compassives» que sovint des de determinats organismes es tenen cap a l'alteritat. Vanier no busca una compassió paternalista envers les persones amb diversitat. Sí que està interessat en una compassió que es construeix a partir de la idea de «compartir el pa amb», de «compartir la vida amb», de formar part d'una mateixa comunitat de vida, i això és el que Richard Sennet exposa detalladament en el seu llibre *Juntos. Rituales, placeres y política de cooperación*: «una persona ha de veure's a si mateixa en l'altre».

En un moment en què sembla que prevalen exageradament valors com la competitivitat, l'excel·lència, ser competents i productius, etc., la proposta de Vanier emergeix com un camí molt diferent per a trencar amb el model imperant. Quin paper els espera, en cas contrari, a les persones amb discapacitat intel·lectual en la corrosiva societat actual? Quines possibilitats laborals –reals– tenen? Des que va fundar L'Arche, Vanier ha centrat la seva activitat a animar i expandir el seu projecte original, i el més visible han estat els seus escrits en forma de llibres, però especialment les seves cartes mensuals (traduïdes a diferents idiomes i enviades a totes les comunitats de L'Arche). L'Arche està present en trenta-cinc països en forma de cent trenta-nou comunitats, dues de les quals a Catalunya i una a Madrid.

Es tracta de dues qüestions molt diferenciades i, excepte lloables ocasions (Edith Stein en seria l'exemple més clar), rarament les trobem vinculades, agafades del braç, sinó que, d'una banda, ens apareix la psicopedagogia i, de l'altra,

l'espiritualitat. En el cas de Vanier, espiritualitat i psicopedagogia es troben entrellaçades, no poden existir separatament. És cert que, si ho preguntéssim a Jean Vanier, ell no es definiria com un psicopedagog (com tants altres que sí que en són considerats); però és més que evident que la seva obra (els projectes i els llibres) són una veritable psicopedagogia, i més concretament una psicopedagogia sociocomunitària molt potent. Per a nosaltres, Vanier està al costat dels grans autors de la pedagogia social (molts d'ells també oblidats) com Januz Korczak, Francesc Tosquelles, Fernand Deligny, Bruno Bettelheim, etc. Això vol dir que ha desenvolupat una veritable pedagogia i que, sens dubte, ha revolucionat la mirada cap a les persones amb diversitat funcional. Una altra cosa és que els interessos de la mirada biomèdica a la diversitat neguin i no escoltin les paraules i els projectes de Vanier (una cosa semblant també va passar amb Deligny i el seu treball amb persones autistes). De fet, n'hi hauria prou d'analitzar la bibliografia recomanada en les assignatures que s'ensenyen a la universitat vinculades a matèries de discapacitat: Vanier brilla per la seva total absència. És possible que en cursos vinculats a teologia pastoral sigui un autor clau, però en la formació vinculada més directament a les professions socials és un autor oblidat.

Cal que llegim l'experiència de L'Arche com una invitació a la societat perquè aquesta canviï la mirada cap a la diferència. Vanier dirà:

«L'Arche experimenta una gran paradoxa: les persones que la societat jutja com a inútils i bones tan sols per a ingressar en institucions, allà es converteixen en el centre de tot procés de transformació».

Vanier parteix també d'una mirada bioètica que qüestiona amb força els supòsits vinculats a l'avortament quan els diagnòstics anuncien o apunten cap a un futur fill amb discapacitat. Les pressions neodarwinistes i neoeugenèsiques troben en Vanier un activista resistent, un ferm opositor. En aquest sentit, Vanier va ser dels primers a fer una veritable filosofia de la discapacitat, un camí que després han seguit altres pensadors (tots ells vinculats d'una manera o altra a la discapacitat): Martha Nussbaum, Julia Kristeva, Alexandre Jollien, i podríem afegir-hi activistes i pensadors del Fòrum de Vida Independent (entre els quals destaca Javier Romañach) i altres com Soledad Arnau i l'Institut de Pau, Drets Humans i Vida Independent (IPADEVÍ). I el seu projecte respon de manera clara i radical a la ruptura amb estructures (i mentalitats) dicotòmiques:

«Les nostres comunitats volen ser testimonis, en el si de la comunitat i de l'església, de l'amor de Déu, que veu les profunditats dels cors i acull les nostres febleses. L'Arche no és una solució a un problema social; és el signe que els éssers humans no estan abocats a la guerra i a la lluita, que els més forts aixafen sempre els més febles; que l'amor és possible. Cada persona és vàlida i sagrada».

Vanier (1997, pàg. 8).

La comunitat és un concepte clau en el pensament de Vanier. De la seva experiència comunitària a Eau Vive extreu algunes idees centrals que alimentarà amb textos sobre la vida comunitària dels Pares de l'Església i d'altres pensa-

dors (entre els quals cal destacar el pastor luterà Dietrich Bonhoeffer i el seu llibre *Vivir en comunidad*). La comunitat té un sentit fonamental per a Vanier (1983a, pàg. 34-35):

«La comunitat és el lloc on es creix en l'alliberament interior, el lloc del desenvolupament de la consciència personal [...]. En una veritable comunitat, cada persona ha de poder preservar el secret profund del seu ésser».

Si recordem el que narra Vanier quan parla de la institució psiquiàtrica que recull Raphaël i Philippe, ens adonem que el que ell proposa és exactament el contrari del que hi va observar. Podem fer l'exercici de pensar com són moltes residències de gent gran, residències per a persones amb discapacitat, algunes de les institucions psiquiàtriques que encara existeixen al nostre país (Sant Boi, Reus o Salt), i veurem que el que Goffman definia com a institucions totals continuen existint i la vida passa intramurs, allunyada de la societat. Diu Vanier (1995c, pàg. 17-18) en relació amb els murs:

«Aquests murs es troben, en primer lloc, als hospitals psiquiàtrics i a les institucions que vaig visitar. Raphaël i Philippe estaven amagats darrere d'amples murs [...]. Aquests murs empresonaven també els pares que de vegades se sentien culpables, o fins i tot exclosos per l'Església per culpa del seu fill».

Contràriament a la idea dels murs que divideixen les societats, Vanier proposa una vida comunitària, no allunyada de la societat; una vida amb estil familiar, en què cadascú disposa del seu espai i pot personalitzar-lo. Podem dir que L'Arche és una casa com qualsevol altra; una casa ordinària i una comunitat extraordinària (si volem jugar amb les paraules). Per a Vanier, la vida comunitària té sentit pensant en la idea d'unitat, un cos unit d'una persona amb altres persones, que conviuen sense rivalitats i on cadascuna troba el seu lloc. La vida comunitària comporta elements de cooperació, de presa de decisions conjuntament, de responsabilitat compartida dels diferents membres de la comunitat, un esforç per estar amb els altres i mostrar-s'hi atent. Però el més interessant és la idea que dins de la comunitat coexisteixen moltes diferències que fan de cadascú una persona singular. De la trobada inicial amb Raphaël i Philippe neix la convicció que una vida comunitària amb les persones amb discapacitat és realment possible.

La idea de la persona com a centre és fonamental en el pensament de Vanier. Segurament va ser rellevant el fet que Jacques Maritain impartís docència al centre teològic Eau Vive mentre hi estudiava Vanier. Tal com s'especifica en la carta fundacional de L'Arche:

«Tota persona, siguin quins siguin els seus dons o límits, comparteix uns trets comuns amb la humanitat. La persona té un valor únic i sagrat i té els mateixos drets i la mateixa dignitat. Els drets de la persona són: dret a la vida, a l'atenció, a un espai per a viure (una llar), a l'educació, al treball, però també a ser estimat, a l'amistat, a la comunió i a la vida espiritual».

Segurament és clau el fet que els membres de L'Arche es reconguin (de manera conjunta) com a éssers vulnerables, éssers indigents (i no tan sols les persones que hi estan acollides). La incertesa dona la força necessària per a construir i

mantenir el mateix projecte i el projecte dels altres. La inseguretat de qui se sap «sense discapacitat aparent» es vincula amb el que proposa Vanier (1997, pàg. 145):

«Hi havia, i continua havent-hi, una lluita en mi entre la necessitat de tenir raó, de tenir poder, de controlar-ho tot, i l'acolliment profund de l'altre, la confiança en Déu i en els altres; entre la necessitat d'ascendir per a manar i el desig de descendir per a estimar, escoltar i ser vulnerable entre les persones».

Conclusió

La lògica dominant del sector de la diversitat funcional (centrada encara excessivament en el model biomèdic i que posa en joc la trilogia activista de diagnòstic-tractament-intervenció) es veu difosa per mirades alternatives a aquest model. La mirada de Vanier és especialment rellevant (encara que ara com ara no sigui gaire reconeguda), atès que la perspectiva humanista de la diferència és la que ens ha de permetre el que Vanier proposa: descobrir la nostra pròpia humanitat a partir de descobrir la humanitat de l'altre. Tot i que la proposta de Vanier, centrada en una pedagogia espiritual, ja fa molts anys que ha obert camins que permeten altres formes de transitar pel sector de la diversitat funcional, cal ser plenament conscient que el camí que ens queda per recórrer és encara molt llarg. Serà necessari continuar repensant la seva obra i el seu projecte des de múltiples perspectives: teologia, estudis espirituals, *disability studies*, teories del *care*, etc. En el cas d'aquesta última perspectiva, diu Gleen (2000):

«Tothom té necessitat de *care*, i no tan sols els vells, els nens, les persones incapacitades».

Ens endinsem en un nou context que segurament pot agafar moltes de les idees que se sustenten en l'experiència de L'Arche. Vanier, sense saber-ho ni posar-hi nom, ja havia iniciat el context d'una societat del *care*, d'una veritable pedagogia de la compassió que té com a centre la dimensió espiritual del subjecte.

3. Nomadismes educatius en Fernand Deligny

«Tornant a les premisses de la nostra pràctica i dels primers mapes traçats, sembla que la xarxa aràcnida de les línies errants no surt d'un cercol, és a dir, si fem un traç totalment imaginari que uneixi entre si totes les puntes més allunyades del que seria el centre de l'àrea de residència, aquest traç té a grans trets la forma d'un ou.»

Fernand Deligny (2015). *Lo arácnido y otros textos* (pàg. 46). Buenos Aires: Cactus.

Fernand Deligny és un autor molt poc conegut en el camp de l'educació i menys encara quan la lectura que en fem se situa en la psicopedagogia. I això no deixa de ser curiós perquè, en certa mesura, bona part del seu treball (projectes i textos) podrien considerar-se psicopedagogia en estat pur.

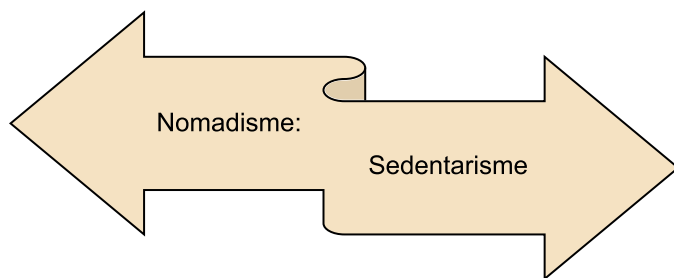
3.1. La vigència (inesgotable) de Fernand Deligny

Els mapes i els cossos formen part indissociable de les maneres d'entendre l'educatiu en el nostre autor. Mapes que dibuixen, amb traços fins, els caminars i deambulars erràtics dels nois autistes; cossos que configuren les formes de sostenir (no d'atrapar) les vides d'aquells que s'apropen a Deligny i als seus col·laboradors, per a viure en els límits de la comunitat, per a experimentar altres formes de vida vinculades amb la idea d'una «ètnia singular». Cada dia ens trobem amb més treballs dedicats a analitzar el pensament de Fernand Deligny (i no únicament en el camp pedagògic, sinó també des de la filosofia, les arts, la lingüística, etc.), encara que és veritat que la majoria d'aquests treballs es continuen escrivint en llengua francesa i molt poc en espanyol. Això ens porta a afirmar (sense cap mena de dubte) que Deligny mereix el seu lloc en una assignatura com aquesta. I això ho diem essent molt conscients que ell mateix activaria tots els mecanismes possibles per a escapar –de manera esmunyedissa– dels dispositius que volen col·locar-lo, classificar-lo i objectivar-lo com un psicopedagog o com un educador «indispensable» que mereix ser reconegut i pujat a un determinat pedestal dels grans i rellevants autors de l'educació.

3.2. Fernand Deligny, relats d'una vida nòmada

Ens sembla pràcticament impossible endinsar-nos en l'exposició d'elements fonamentals de la pedagogia de Deligny sense presentar abans alguns aspectes de la seva biografia vinculats a la seva praxi educativa. Alguns autors proposen que la vida i l'obra de Deligny podrien agrupar-se en dos moments: un moment inicial vinculat a una topologia de caràcter fonamentalment nòmada i un segon moment centrat en un cert sedentarisme amb la seva instal·lació al municipi de Monoblet (Houssaye, 1998). No es tractaria únicament de dos moments i de topografies diferenciades.

Per a nosaltres, Deligny és un *continu*, un *fer-sense-parar* que és difícil de tallar d'una banda i d'enganxar per l'altra. Però la veritat és que, fix o en moviment, la seva manera de pensar l'educació, les institucions i la relació amb els subjectes de l'educació és en essència nòmada. No es deixa atrapar, es converteix en un pensament esmunyedís. És un home que viu amb força i energia cada moment, cada instant pedagògic, i que no fa sinó procurar dur a terme aquesta temptativa, aquesta temptativa mínima en cada projecte (o intent de projecte) que dinamitza. Deligny, la seva vida i els seus projectes ens recorden sempre la metàfora de l'educador com a caminant infatigable, ens recorden els versos de Machado, «Caminante no hay camino, se hace camino al andar».

Fernand Deligny pot ser llegit com a home, com a poeta, com a cineasta, com a escriptor, com a educador, i tots aquests vessants configuren el vast i abrupte territori Deligny. No obstant això, per què parlar de planeta? La varietat de temes tractats, d'aproximacions, de metodologies i de mirades de Deligny en els seus projectes, idees, accions o textos bé mereixen un context tan ample com el que he utilitzat. Des de l'ús de mapes fins al de la càmera de filmar formen part d'aquesta geografia planetària particular plena d'accidents geogràfics, de matisos que no fan sinó omplir de possibilitats la vida dels nens que ha acompanyat al llarg de la seva vida.

A Cévennes (prop de Montpeller), el grup s'instal·la en una casa que havia comprat Félix Guattari enmig de la muntanya amb un objectiu molt concís:

«Ser i estar a prop dels nens autistes i sense parla, sense gaires idees preconcebudes, sinó només amb el projecte d'allunyar-se dels sabers que els qui, estant amb l'aigua al coll, elaboren, difonen, editen i vulgaritzen a propòsit dels nens autistes: greument psicòpates, ineducables, irrecuperables».

Deligny (1977, pàg. 17).

Instal·lació del campament seminòmada a Cévennes

Un conflicte amb Guattari farà que Deligny i Janmari s'instal·lin en una casa al poble de Graniers. Altres nens i joves ho faran en cases i granges properes. Organitza de nou una gran xarxa que arribarà a acollir en els diferents espais unes trenta persones autistes (o com ell en deia, d'una ètnia singular). La xarxa funciona independentment dels circuits de consum i ells mateixos es proveeixen del que necessiten per a viure. Molts dels nens que Deligny rebrà a Cévennes seran enviats per Françoise Dolto o per Maud Mannoni. La vida quotidiana s'organitza en la naturalesa (la majoria de les activitats passen a l'exterior), al ritme del que ells habitualment fan i regits per la necessitat imperiosa que marca l'autisme de la immutabilitat.

3.3. Per una educació... intricada en la vida mateixa

L'educació pot ser entesa de moltes maneres i sota múltiples mirades disciplinàries, però crec que una manera –senzilla i natural– és entendre-la com una proposta de mobilització davant de posicions estàtiques de les societats contemporànies, com un exercici de ruptura, de fugida de situacions límit. En aquest sentit la pedagogia consisteix a sostenir una posició carregada de política. No és mirar-s'ho de costat, és estar ficat enmig, de ple. Consisteix a mantenir (i mantenir-se en) una posició ètica, vertadera, no com algunes de les propostes que últimament hem pogut sentir o llegir que s'abanderaren en l'estendard d'una certa ètica en què, sincerament, s'hi ensuma la mentida.

Des d'aquesta perspectiva entenem el nexa entre *educació* i *nomadisme*, mitjançant l'autor que vertebrava el present treball. Es tracta de presentar el pensament de Fernand Deligny sota el paraigua d'una pedagogia que mobilitza cap a la vagabunderia i el nomadisme en el sentit que ens proposa Maffesoli (2004, pàg. 5):

«La vida errant es troba entre aquestes nocions que, a més del seu aspecte fundador de tot conjunt social, tradueix convenientment la pluralitat de la persona i la duplicitat de l'existència. Expressa també la revolta, violenta o discreta, contra l'ordre establert, i ofereix una bona clau per a comprendre l'estat de rebel·lió latent en les joves generacions, l'amplitud de les quals amb prou feines comença a entreveure's, i els efectes de la qual no s'han acabat d'avaluar».

Ésser nòmada és trencar amb la norma, és buscar l'esclatxa, és redoblar determinats eixos del pensament, és buscar sortides allà on aparentment no es veuen, és creuar la frontera sense utilitzar passaports, és continuar caminant en l'era dels trens d'alta velocitat. És escriure a mà, amb el traç, amb els moviments del llapis embolcallat per la pell (aquest òrgan que ens diu i ens fa dir). I la pedagogia de Deligny ens convida al nomadisme perquè ella mateixa està construïda a partir del que pot denominar-se una topografia laberíntica, o bé antidòts contra la concentració de poders i identitats. Es tracta d'una veritable pedagogia encarnada, ja que anteposa la seva pròpia vida i mitjançant aquesta interroga el món i les relacions humanes. No es tracta d'escriure temptatives metafísiques que s'esvaeixen en entrar en contacte amb la vida; ben al contrari: Deligny *corpografia* la seva vida, la seva experiència i les vides i experiències dels «altres». No té sentit aquest exercici de resistència als poders, a les normes, a l'Estat, als sistemes de protecció infantil o als grans models de reeducació de persones amb diversitat funcional si a la llarga cau en el mateix error i un mateix i els seus projectes són estratagemes, braços articulats d'aquest mateix poder. Aquí rau una de les claus del nostre autor.

3.4. Mapes, cossos i pedagogies

Deligny comença un treball profund que té a veure amb el mapatge, amb l'ús de la *carte*, de les cartes o dels mapes en les praxis socials. Ho diu de la manera següent:

«La nostra pràctica habitual consisteix a traçar cartes (mapes), on apareixen les línies erràtiques dels nens autistes que viuen aquí, i que és el que aventurem per fer alguna cosa diferent d'un signe. Es veu que es tracta, en cada àrea de residència, d'una parcel·la veritablement minúscula de la superfície del globus terrestre».

Deligny (2015b, pàg. 158).

El fet de traçar mapes té a veure amb certa representació simbòlica, amb l'ús del cos (sempre representat en forma de camins traçats, de camins recorreguts, de camins erràtics que emanen de la vagabunderia i del passejar) i la seva presència en determinats espais i territoris. Té a veure amb el dir (i el sentir) sense paraules, amb els gestos mínims que es poden desprendre de la presència dels nens autistes en el territori. Així es pot veure amb claredat en el llibre del mateix Deligny editat el 2013, *Cartes et lignes d'erre/Maps and Wander Lines. Traces du réseau de Fernand Deligny 1969-1979*. Tal com manifesta Moshnyager (2014) en la seva revisió crítica del text esmentat:

«La cartografia ens fa descobrir els desplaçaments de cadascú en els llocs de vida que constitueixen la xarxa, al més propers possible al gest mínim, del mínim desviament, del mínim detall de les maneres de ser d'aquests nens, de les seves mínimes traces d'existència».

Llavors, mapar amb tinta xinesa els moviments, els traços, té a veure amb posar en comú quelcom que no pot anomenar-se llenguatge, però que pot trobar-se a prop de la presència humana que fa trajectòries erràtiques en el paisatge natural. Els mapes traçats al llarg del temps són els que figuren seguidament:

Mapes que s'han traçat al llarg del temps

Núm.	Llocs	Subjectes
1	Mapes d'île d'en Bas (1969, estiu).	Els mapes reproduïen els desplaçaments de Janmari, de Gaspard i de Cornemuse.
2	Granier i Monoblet (tardor i hivern de 1969).	Desplaçaments de Philippe.
3	Serret I (primavera de 1971 a tardor de 1974).	Són els primers mapes fets amb tinta xinesa.
4	Mapes de Pomaret (maig de 1974).	Recullen els jocs de Philippe amb un fil de saliva.
5	Mapes de Granier (novembre de 1974).	Recullen els recorreguts de l'adult (trajectes i fers) i de Janmari (vagabunderies i actes).
6	Mapes de Murettes (agost a setembre de 1975).	Recullen desplaçaments de la transhumància de cabres i dels nens Arnaud, Bruno i Christian.
7	Serret II (juny de 1975 a juny de 1976).	Jeanmari, gestos i cercles.
8	Monoblet (novembre i desembre de 1976).	Taula de la cuina i fabricació del pa.
9	Granier (juliol de 1976 a agost de 1978).	Janmari.
10	Palais (octubre de 1978 a agost de 1979).	Xavier i G�r�me.

Font: Adaptat de Noshnyager (2014)

Aquests registres no deixen de ser exemples de l'ús (de la interpretació i dels seus registres) dels moviments, dels recorreguts –en moltes ocasions recorreguts molt llargs– durant un dia sencer a la naturalesa o als espais de vida. Ens ho aclareix  lvarez de Toledo (2001):

«Les línies erràtiques són traçades sobre dos fulls de calcar. S'hi transcriuen els recorreguts dels adults, la majoria de vegades a llapis o amb ploma, i els dels autistes que els acompanyen (en les seves activitats o en els seus gestos). El recorregut del nen   traçat diferents vegades en calcs diferents i amb alguns dies de diferència [...]. S'inventa una llengua inspirada en els mapes resultants de l'observació dels moviments en infinitiu dels autistes».

L'escriptura amb tinta xinesa fa que es permeti «inscriure» les línies de fugida, mitjançant els diferents traços, en el paper. No són traços qualssevol. Són trajectes (múltiples, diversos, diferents, errants) de nens no parlants. Inscriure es converteix llavors en una cosa fora del comú, en la relació entre el cos i el paper com quelcom pedagògic. I en aquest registre dels caminars té lloc la concreció de la xarxa, de la tela ar cnida teixida entre múltiples i diverses maneres de ser, d'estar, de disposar i de posar-se en els diferents espais. El mateix Deligny (2015b, pàg. 31) ens ho proposa:

«De la guerra a l'asil, la xarxa es va tornar la meua manera de ser, la qual cosa no vol dir la meua raó».

L'ar cnid, en Deligny, designa clarament una de les formes centrals de ser autista (o autístic). I continua dient:

«La xarxa és una manera de ser [...]. He viscut llavors en els atzars de l'existència més en xarxa que d'una altra manera, i resulta que en els atzars del que tendeixo a llegir, sempre resulta que hi ha alguna xarxa».

Deligny (2015b, pàg. 17).

La qüestió del cos, a més de la idea del gest mínim, també és fonamental en Deligny i en la seva concepció pedagògica. Cos, perquè la seva vinculació amb l'altre passa necessàriament per «l'ésser corporal», ja sigui a través de la seva presència (lleugera, però al cap i a la fi presència corporal), pels traços que els nois autistes fan en passejar entre arbres, roques, cabanyes, i per delimitar les seves «paraules» escrites a terra. Cos, perquè això som en relació amb el món, amb la nostra subjectivitat i amb les altres. I, és clar, el corporal se situa enfront de la moral, una moral que impera i que intenta imposar-se sobre els cossos de la diferència, per a (a la manera de dir foucaultiana) normalitzar aquestes carns «perverses». Per a Deligny, mirar l'altre, tal vegada participar en el seu procés educatiu o formatiu, té a veure amb un cert enfrontament amb el moral, amb l'educatiu com una cosa fonamentalment moral, amb el bé i el mal, amb els règims que regulen aquesta manera de pensar i existir. Per a Deligny (1960, pàg. 71), rebutjar la moral és fonamental. Així ho expressa:

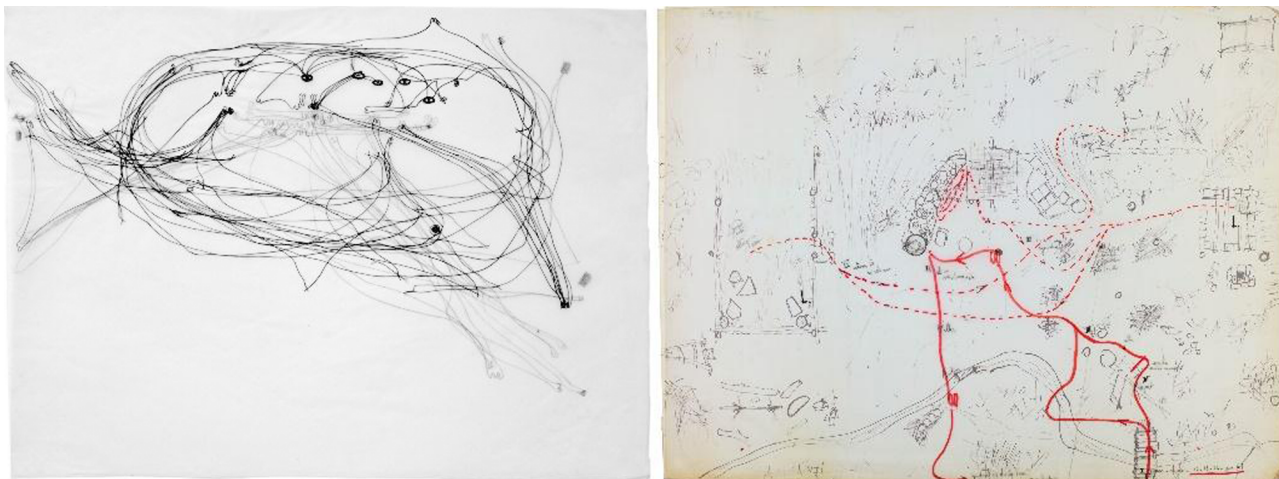
«Tal vegada seria millor disposar, al costat dels nens delinqüents, de vells *bagnards* sense títol d'educador que d'algunes ànimes de bona voluntat. Ja que, si uns poden assaborir el vici, els altres assaboreixen la vida honesta».

En moments d'apologia a favor de determinats patrons corporals, a favor de determinades estètiques de la presència, pensar el cos i el gest mínim des de Deligny representa una alenada d'aire nou, anhels per a pensar distintament l'educació. Per a pensar-la trencant amb aquesta mirada que veu equivalències clares entre educar i colonitzar. Després d'haver assessorat François Truffaut (amb una intensa i creativa relació epistolar, ara com ara únicament disponible en francès), després que aquest ja hagués llegit els textos de Deligny *Los vagabundos eficaces* i *Adrien l'Homme*, el nostre autor es llança a rodar una pel·lícula. Després d'aquesta fructífera relació, Deligny va demanar a Truffaut que li prestés pel·lícula per a enregistrar i un altre material que pogués servir-li en el treball de postproducció. Ho afirma Deligny en una carta que envia al mateix Truffaut(1959):

«Jo enregistro (enregistrem), aquí, entre nosaltres, un serial, una crònica precisa del que succeeix. D'aquest serial enregistrarat en 16 mm es trauran les imatges de la pel·lícula mitjançant la sobreimpressió del que no pot contribuir al relat, una vegada hàgim arribat al final».

Deligny feia quatre anys (1955) que havia publicat un text precís i radicalment innovador, «La caméra outil pédagogique», ja que feia anys que experimentava, que portava al límit les possibilitats d'enregistrar, de filmar els nois amb els quals convivia. El fet de posar-se a enregistrar una pel·lícula podria representar –en el context de vida de Deligny i d'altres persones que l'acompanyaven– posar en circulació un projecte, tenir alguna cosa en què ocupar una part del temps en el futur. La pel·lícula, *Le Moindre Geste*, finalment va ser dirigida per Fernand Deligny i per Josée Marenti, amb Yves G., Richard Brougère, Any Durand, Marie-Rose Aubert i Numa Durand com a protagonistes. La còpia final

(en 16 mm) va ser definitiva l'any 1971 (l'any en què es tradueix *Vagabundos* a l'espanyol) i va guanyar un important premi (Semaine de la Critique) del Festival de Cannes de 1971. Yves i Richard s'escapoleixen de l'asil on es troben reclosos. La vida, després de la fugida, va d'un cert nomadisme, va de fer un gest mínim, de desplaçar-se, va de sons mínims, d'una relació no basada, precisament, en la paraula.

Exemple de dos dels mapes fets amb tinta

I en el seu projecte pedagògic personal, el silenci, viure en silenci, parlar des del silenci com si es tractés d'una congregació religiosa, se situa en un espai central. Però no. En Deligny els murmurs, els crits punyents, *l'ésser de paraula* (encara que sigui una altra paraula o que es tracti d'una altra paraula) està present. El silenci és una cosa que apareix a prop, tal vegada dins, del llenguatge. En les seves experiències, mantenir-se en silenci és habitual, és especial com a símptoma clar de la seva presència lleugera. No prendre la paraula, no cridar, no dir. Entrar en relació amb altres maneres d'estar. Els nens amb qui viu Deligny són els que estan en silenci igual que respiren, són els que es resisteixen carnalment a la domesticació simbòlica, els que anteposen la seva condició de naturals enfront de les condicions artificials d'una vida construïda des del cultural. Les reflexions sobre el silenci en Deligny fan que Poisson-Cogez digui:

«Deligny escriu en un llenguatge extremament ric i complex, amb un estil dens i amb l'ús constant de paraules amb el desplegament de tots els seus significats per a donar sentit al que sembla no tenir-ne».

Ell compensa el seu accés a la parla, la seva no-mudesa, amb una comunicació densa, gairebé incomprendible per a aquells que ho intenten, per als que fan temptatives d'endinsar-se en Deligny. Per a ell, es tracta que el real pot ser interpretat com a anterior al llenguatge. Tal vegada cadascun de nosaltres disposa d'una part del seu ésser connectada a un estat de no-llenguatge i que en certa manera persisteix a ser mantingut en tots nosaltres. I en aquesta part amagada de nosaltres tal vegada (i dic només tal vegada) es troba amagada aquesta part que sense dir, en silenci, registra una mica de la nostra activitat.

I, per tot això, els mapes (tal vegada les xarxes), els cossos –i els silencis– i les temptatives d'estar amb l'altre, puguin tenir alguna cosa a veure amb la pedagogia. No una pedagogia com la concebem (segons determinats patrons i fonamentalment normativa). Una pedagogia més aviat desubicada de posicions centrals i dominants, una pedagogia que ha de comprendre l'alteritat de la següent manera:

«Estranger, l'ésser autista? És el mínim que un pot dir; el mínim i potser el millor. Però pot ser que un estranger ho sigui fins al punt de no experimentar cap atracció per la nostra veu i que, en no fer cap ús de la seva, ens deixi, pel que fa a ell, despullats de l'ús de la nostra? [...]. Les veus que nosaltres no podem donar, les emprarem per a interpretar l'estranger? Però l'estranger no és una llengua. Es tractarà d'endevinar el que l'ésser autista pot voler?».

Deligny (2015b, pàg. 225).

Bibliografia

Agamben, G. (2007). *Infancia e historia. Destrucción de la experiencia y origen de la historia*. Buenos Aires: Adriana Hidalgo Editora.

Álvarez de Toledo, S. (2001). «Pédagogie poétique de Fernand Deligny». A: *Communications* (núm. 71, pàg. 245-275).

Bastide, B. (2004). «Correspondance François Truffaut- Fernand Deligny. A: 1895. Mille huit cent quatre-vingt-quinze (núm. 42, pàg. 1-20).

Bazinet, J. C. (1995). *Communal Journey's: A Phenomenological Inquiry into the Experience of Living and Working in L'Arche*. Tesi de màster. University of British Columbia.

Benavent, E. (2013). *Espiritualidad y educación social*. Barcelona: Ediuoc.

Cassidy, S. (2001). *Compartir las tinieblas. Espiritualidad de la atención al enfermo*. Santander: Sal Terrae.

Caillé, A.; Chanial, P. (2008). «L'amour des autres. Care, compassion et humanitarisme». *Revue duMAUSS* (núm. 32, pàg. 5-31).

Chauvière, M. (2007). «Devenir Deligny (1938-1948)». A: Fernand Deligny, *Œuvres* (pàg. 369-377). París: L'Arachneen.

Comensoli, P. A. (2011). «Descending the ladder. The theological anthropology of Jean Vanier's key metaphor». *Journal of Religion, Disability and Health* (vol. 15, núm. 2, pàg. 115-129).

Cowley, D.; Cowley, G. (1992). *One Woman's Journey. A Portrait of Pauline Vanier*. Toronto: Novalis.

Deligny, F. (1971). *Los vagabundos eficaces*. Barcelona: Estela.

Deligny, F. (1975). *Nous et l'Innocent*. París: Maspero.

Deligny, F. (1977). *Nous et l'innocent*. París: Maspero.

Deligny, F. (2007). *Œuvres*. París: L'Arachneen.

Deligny, F. (2008). *Permitir, trazar, ver*. Barcelona: MACBA.

Deligny, F. (2013). *Carte et lignes d'erre/Maps and Wander Lines. Traces du réseau de Fernand Deligny 1969-1979*. París: Éditions l'Arachnéen.

Deligny, F. (2015a). *Los vagabundos eficaces*. Barcelona: Ediuoc.

Deligny, F. (2015b). *Lo arácnido y otros textos*. Buenos Aires: Editorial Cactus.

De Cos, J. (2008). «La propuesta espiritual de Jean Vanier: las comunidades de "El Arca" y de "Fe y Luz"». A: *Vida Sobrenatural: Revista de Teología Mística* (núm. 656, pàg. 101-111).

Downey, M. (1986). «Jean Vanier: Recovering the Heart». *Spirituality Today* (vol. 38, núm. 4, pàg. 337-348).

Downey, M. (2007). «Disfigurement and Reconfiguration: The Contribution of Jean Vanier and L'Arche to a Renewed Social Order». *Theoforum* (vol. 38, núm. 3, pàg. 309-320).

Gentis, R. (1980). «L'étrange Fernand Deligny». *La quinzaine Littéraire* (núm. 332).

Gomez, J.-F. (1994). *L'éducateur et son autre histoire ou Mort d'un pédagogue*. Ginebra: Éditions des deus continents.

Grelley, P. (2009). «Fernand Deligny (1913-1996): le travail social au cœur». *Informations Sociales* (núm. 152, pàg. 135).

Grimaud, L. (1988). «À propos de Deligny, geste éducative et mythe du Nom». A: *Colloque Deligny, cinquante ans d'asile*. Toulouse.

Grimaud, L. (1998). *Education thérapeutique. Pratiques institutionnelles*. Toulouse: Érès.

- Han Kia-Ki, B.** (2003). «Fernand Deligny: esquivar, deriva i tentatives d'educació». *Le Télémaque* (núm. 23, pàg. 117-132).
- Hauerwas, S; Vanier, J.** (2008). *Living Gently in a Violent World: The Prophetic Witness of Weakness*. Downers Grove, IL: Intervarsity Press.
- Hryniuk, M.** (2010). *Theology, Disability and Spiritual Transformation: Learning from the Communities of L'Arche*. Cambria Press.
- Jeanne, Y.** (2006). «Fernand Deligny: Liberté et compagnonnage». *Reliance* (núm. 21, pàg. 113-118).
- Jouan, M.; Lauger, S.** (dirs.) (2009). *Comment penser l'autonomie? Entre compétences et dépendances*. París: PUF.
- Jouvenet, L.-P.; Caillot-Arthaud, J.-M.; Charlaquier, C.-L.** (1988). *Deligny. 50 ans d'asile*. Toulouse: Privat.
- Houssaye, J.** (1998). *Deligny, éducateur de l'extrême*. Toulouse: Érès.
- Illich, I.** (1981). *Profesionales inhabilitantes*. Madrid: Blume.
- Le Breton, D.** (2011). *Elogio del caminar*. Madrid: Siruela.
- Lefèvre, D.** (2011). *Les combats de l'Abbé Pierre*. París: Le cherche midi.
- McDonald, K.** (2005). «L'Arche: The Successes of Empowerment in a Faith Centered Community». *Journal of Religion, Disability and Health* (vol. 9, núm. 4, pàg. 5-28).
- Loradau, R.** (1997). «La critique du symbolique chez Fernand Deligny». *La Lettre du Grappe* (núm. 27, pàg. 131-140).
- Michaud, G.** (1972). *Análisis institucional y pedagogía*. Barcelona: Laia.
- Moshnyager, N.** (2014). «Fernand Deligny. Carte et lignes d'erre/ Maps and Wander Lines. Traces du réseau de Fernand Deligny 1969-1979 et Journal de Janmari». *Essaim* (núm. 33, pàg. 157-166).
- Moreau, P.-F.** (1978). *Fernand Deligny et les idéologies de l'enfance*. París: Retz.
- Pié, A.** (2013). «La (in)comprensión de l'autisme de Fernand Deligny». A: Diversos autors. *Discapacitat, sobredotació intel·lectual i trastorns de l'espectre autista* (pàg. 157-171). Barcelona: Ediuoc.
- Nakano Gleen, E.** (2000). «Creating a Caring Society». *Contemporary Sociology* (núm. 29, pàg. 84-94).
- Nouwen, H.** (1999). *Ma foi comme une histoire*. París: Novalis.
- Planella, J.** (2003). «Històries de l'educació social: narratives, trajectes i metàfores». A: J. Planella; J. Vilar (eds.). *L'educació social: projectes, perspectives i camins* (pàg. 17-32). Barcelona: Pleniluni.
- Planella, J.** (2012). «Pedagogía y nomadismo en la educación de las otras infancias». *Educació i Història* (núm. 20, pàg. 95-115).
- Planella, J.** (2015). «Fernand Deligny o la tentativa de una pedagogía surgida en el limbo». A: F. Deligny. *Los vagabundos eficaces* (pàg. 9-41). Barcelona: Ediuoc.
- Planella, J.** (en premsa). «El gesto mínimo como acto pedagógico. Una tentativa de mostrar a Fernand Deligny». Materials docents del postgrau de Salut Mental Col·lectiva. Barcelona, UOC.
- Planella, J.** (2004). *Subjectivitat, dissidència i discapacitat. Pràctiques d'acompanyament social*. Barcelona: Claret.
- Planella, J.** (2013). «Pedagogía social y diversidad funcional. De la rehabilitación al acompañamiento». *Educatio Siglo XXI* (vol. 31, núm. 2, pàg. 113-128).
- Planella, J.** (2014). «L'obra educativa de Jean Vanier: convivència i discapacitat». A: M. Galceran; C. Vilanou (coords.). *Pedagogia social, humanisme i espiritualitat*. Barcelona: Ediuoc.

Planella, J.; Martínez, O. (2011). *Acció socioeducativa i diversitat funcional*. Barcelona: UOC.

Planella, J.; Pié, A. (2012). *Militancia y diversidad funcional*. Barcelona: Ediuoc.

Porter, B. (1998). «L'Arche Daybreak: An Example of Interfaith Ministry Among People with Developmental Disabilities». *Journal of Pastoral Care* (vol. 52, núm. 2, pàg. 157-165).

Poisson-Cogez, N. «Lignes d'erre. Les cartes de Fernand Deligny». [Data de consulta: 10 d'octubre de 2015]. <<http://culture.univ-lille1.fr/fileadmin/lna/lna60/lna60p34.pdf>>.

Reimer, K. (2009). *Living L'Arche Stories of Compassion, Love and Disability*. Collegeville, MN: Liturgical Press.

Ribordy-Tschopp, F. (1989). *Fernand Deligny, éducateur sans qualités*. Ginebra: IES.

Roman, P.; Roselló, J.-J. (2011). *SESSAD une institution nomade*. Ramonville: Érès.

Simas, R.; Golsé, B. (2008). «Empathie(s) et intersubjectivité(s)- Quelques réflexions autour de leur développement et de leurs aléas». *Psychiatrie de l'enfant* (vol. LI, núm. 2, pàg. 339-356).

Spink, K. (1991). *Jean Vanier and L'Arche: A communion of Love*. Nova York: Crossroad.

Spink, K. (2006). *The Miracle, the Message, the Story: Jean Vanier and L'Arche*. Londres: Darton, Longman & Todd.

St. Armand, N. (2006). «La spiritualité: au cœur ou en marge de l'intervention sociale?». *Reflète: revue d'intervention sociale et communautaire* (vol. 12, núm. 1, pàg. 20-47).

Stevens, B. (1980). «De mi vida III». A: C. Rogers i altres. *Persona a persona. El problema del ser humano. Una nueva tendencia en psicología*. Buenos Aires: Amorrortu.

Swinton, J. (2000). *Resurrecting the Person: Friendship and the care of people with severe mental Health problems*. Nashville: Abingdon Press.

Swinton, J. (2003). «The Body of Christ has Down's Syndrome: Theological reflections on disability, vulnerability and Graceful Communities». *Journal of Pastoral Theology* (vol. 13, núm. 2, pàg. 66-78).

Swinton, J. (2010). «Who is the Goode w Workshop?: Theologies of disability, challenges and new possibilities». *International Journal of Practical Theology* (vol. 14, núm. 2, pàg. 273-307).

Tardis, A. (2008). «Position(s) de Fernand Deligny». *Essaim* (núm. 20, pàg. 213-220).

Terral, D. (1996). *Traces d'erre et sentiers d'écriture*. Toulouse: Érès.

Tipett, K. (2009). «Jean Vanier: No podemos aceptar la debilidad del otro, si no aceptamos la propia». *El Ciervo* (núm. 702-703, pàg. 28-32).

Tronto, J. (2008). *Un monde vulnérable. Pour une politique du care*. París: La Découverte.

Vanier, J. (1995). *Cada persona es una historia sagrada*. Madrid: PPC.

Vanier, J. (1997). *Amar hasta el extremo. La propuesta espiritual de El Arca*. Madrid: PPC.

Vanier, J. (2000). *Acoger nuestra humanidad*. Madrid: PPC.

Vanier, J. (2000). *Homme et femme, ils le fit: pour une vie d'amour authentique*. París: Le Groupe Fleurus-Mame.

Walsh, A. M. (2011). «Jean Vanier: An Alternative Voice for the Social Work Profession». *Journal of Religion & Spirituality in Social Work* (núm. 30, pàg. 340-357).

